

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОТИРІЧ

GLOBAL CHALLENGES AND THREATS OF THE INFORMATION DOMAIN: THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT OF SOLVING THE CONTRADICTIONS

Чиж І.С.,

науковий співробітник

Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

У статті здійснено аналіз деяких світових процесів та наростаючих загроз і викликів, пов'язаних із глобальним інформаційним протистоянням, здатним зруйнувати наявний міжнародний правовий порядок. Інформаційно-комунікативні процеси визначають нині порядок денний суспільного розвитку як у глобальному, загальноцивілізаційному, так і у локальних (регіональних, національних) вимірах. До того ж природа протистоянь, збурень і конфліктів, котрі охопили величезну кількість країн чи не на всіх континентах, може бути різною, проте механізми, інструментарії, що їх організують і надають динаміки, тут спільні.

Ці явища захопили і національний інформаційний простір. Людина виявилася незахищеною перед інформаційною навалюю з переважачим пропагандистським умислом, а фейк-агресія та маніпулювання свідомістю за посередництвом потужної системи засобів масової комунікації чимдалі стають більш витонченими та цинічними. Україна має свою непросту історію, коли саме інформація об'єднувала (чи, навпаки, роз'єднувала) суспільство і призводила до серйозних катаклізмів, потрясінь та змін. Останні ж події, пов'язані з президентськими виборами та їх результатами, які автор вважає українською «політичною голобородківщиною», вимагають особливо пильної уваги й аналізу. У цей політико-публіцистичний термін автор вкладає не обов'язково негативний підтекст. На думку автора, – це суцільна протипага скомпрометованій «політичній еліті». Значна частина суспільства таким чином демонструє жорстке несприйняття наявної соціально-економічної ситуації і засвідчує всезагальне прагнення позитивних змін. Люди готові підтримати екранних, віртуальних «слуг народу» аби позбутися тих, хто реальною політикою робить їхнє життя нестерпним. Таким чином, у цій ситуації бачимо вирішальний вплив поширюваної інформації, яка, з одного боку, змінює суспільну свідомість та моделює поведінку як окремих індивідумів, так і широкіх суспільних верств, а з іншого – веде до «непритомності духовності».

Автор аналізує українські політико-правові реалії, зокрема, щодо конституційно-правового запобігання насиллю над свідомістю людини і суспільства, коли технології і пропагандистська маніпуляція інформацією призводять до серйозних потрясінь з непередбачуваними наслідками, та пропонує ряд конституційно-правових механізмів розв'язання протиріч інформаційної доби на національному рівні та у міжнародно-правовій площині.

Ключові слова: інформаційне громадянське суспільство, «інформаційний комунізм», права людини, верховенство права, руйнування світового правового порядку, «непритомність духовності», нова інформаційна стратегія.

The article analyzes some global processes and growing threats and challenges associated with global information confrontation, capable to destroy the existing international legal order. The information and communication processes nowadays determine the agenda of social development both in the global and in the local (regional, national) dimensions. Moreover, the nature of confrontations, disturbances and conflicts, that involved a huge number of countries throughout almost all the continents, may be different, however, the mechanism and tools, being used to organize and put dynamics in them, are very much common here.

These phenomena captured the national information environment as well. The human turned to be totally unprotected against the information bombardment with prevailing propaganda intent, as well as "fake aggression" and conscious manipulation by means of powerful system of mass communication that becomes more sophisticated and cynical. Ukraine has its own complicated history, with the periods when the information itself united (or, on the contrary, divided) society and led to some serious cataclysms, shocks and crucial changes. And the latest events associated with the presidential elections and their results, which the author calls, as Ukrainian "political Holoborodkivshchyna", require a particularly close attention and a deep analysis. The author's political and journalistic terms do not necessarily have all the negative subtext. This phenomenon is rather a counterweight to the severely corrupted so-called "political elite". Thus, a part of society shows a rigid rejection of the existing socio-economic situation and proclaims the desire for positive changes. People are ready to support and select a virtual "People's servants" just to get rid of those politicians who make their lives unbearable. And in this situation we face the crucial influence of distributed information, which, on one hand, changes with public consciousness and simulates the behavior of both individuals and wider social strata, and, on the other hand, leads to "fainted spirituality".

The author offers a number of constitutional and legal mechanisms for solving the contradictions of the information era at the national and international level.

Key words: informational civil society, "information communism", human rights, rule of law, destruction of the world legal order, "fainting of spirituality", a new information strategy.

Постановка проблеми. Система міжнародного права базується на пріоритеті прав і свобод людини, включно з інформаційними, як найважливішими в демократичному світі в епоху розвинутих комунікативних технологій. Створена з такими важкими потугами впродовж багатьох десятиліть колективною волею народів, навчених гіркими помилками і трагедіями, з-поміж котрих – дві найкровопролитніші світові війни, останнім часом вона постала перед загрозою перетворитися на декларативний атрибут, ширму, за котрою правильні постулати приховують, за висловом уругвайського письменника Едуардо Галькано, демократуру, потворний покруч демократії і диктатури. Такі проблеми стосуються більшості країн світу, України передусім, як держави, яка переживає пряму інформа-

ційну, військову агресію та навіть незаконну анексію частини своєї території.

Актуальність теми дослідження диктується складністю реальних процесів у формуванні інформаційного громадянського суспільства та не готовністю інформаційно-правових систем багатьох країн, у тому числі й України, до загострення інформаційного протиборства, за якого інститути влади застосовують переважно короткотермінові, продиктовані кон'юнктурними міркуваннями механізми, детерміновані до того ж галузевими, бізнесовими чи вузько політичними інтересами.

І хоча Конституція України у найважливішому своєму II розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» значною мірою фактично відтворює імплементації

українським законодавством права і свободи людини, закріплені міжнародно-правовими нормами, все ж до змістовного наповнення і гарантованого їх дотримання ще далеко.

Подібне розходження конституційних і законодавчих декларацій щодо прав і свобод людини з реальною правовою практикою характерне (можливо, за незначним винятком) для усіх держав Європи і світу. Тим часом основою громадянського інформаційного суспільства якраз і є права і свободи людини – визнані міжнародним співтовариством особисті цінності людини у її відносинах з іншими людьми і державою [1, с. 353].

Метою і завданнями статті є аналіз наявних тенденцій та процесів і вироблення деяких політико-правових пропозицій у розв'язанні протиріч інформаційної доби, як на національному, так і на міжнародно-правовому рівнях, коли свобода слова і думки, право кожного на збирання, зберігання, використання, поширення інформації поряд із глобальними можливостями, породженими науково-технічним прогресом, нагтовхуються на все нові і нові, не менш глобальні виклики і загрози.

Ступінь наукової розробки теми дослідження. З початком становлення інформаційного права як окремої самостійної наукової дисципліни активно досліджуються різні аспекти цього комплексного явища і юридичного феномена. Вагомим і досі найпомітнішим комплексним доробком у юридичній літературі щодо конституційного права на інформацію, у тому числі на її поширення, є колективна монографія «Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні» [2] та науково-практичний коментар «Інформаційне законодавство України» [3], виконані в Інституті Держави і права імені В.М. Корецького НАН України (автори Ю. Шемшученко, І. Чиж, В. Погорілко, І. Кресіна, А. Колодюк, Б. Кормич, О. Соснін, Т. Костецька, В. Петренко, В. Горобцов), що знайшло своє відображення у цій статті.

Різним аспектам правового забезпечення інформаційної діяльності, інформаційної безпеки, формування інформаційного суспільства присвячені дослідження, зокрема, І. Арістової, В. Антонова, О. Баранова, М. Биченка, В. Василюка, В. Горбуліна, О. Дзьобаня, В. Ліпкана, Ю. Максименка, О. Литвиненка, О. Олійника, В. Пилипчука, М. Швеця та інших вчених. Політологічні та міждисциплінарні дослідження цієї тематики, зокрема, й у контексті розвитку засобів масової інформації, державної інформаційної політики та особливостей сучасних комунікаційних процесів, здійснили В. Алексєєв, О. Гриценко, С. Демський, О. Дубас, О. Зернецька, Є. Макаренко, Ю. Несеряк, М. Ожеван, В. Іванов, І. Михайлин, Т. Приступенко, Г. Почепцов, В. Різун, А. Семенченко, О. Старіш, С. Телешун, А. Чічановський та інші.

Значним є доробок і таких відомих зарубіжних вчених, як А. Агапов, І. Бачило, А. Белоусов, А. Венгеров, О. Гаврилов, І. Гостев, Т. Закупень, В. Ісаков, Е. Казарян, В. Копилов, В. Лопатін, А. Малько, А. Манойло, В. Северин, Л. Терещенко, С. Шевердяєв, та інших.

Проте більшість учених, що досліджують інформаційне право, хоч і розглядають його різнобічно, однак поглиблено не досліджують ключове право у системі інформаційних прав людини і громадянина – право на поширення інформації та основні загрози і виклики, котрі з'явилися у світовому, європейському і національних вимірах саме останнім часом.

Цією статтею автор продовжує дослідження впливу інформаційно-комунікативних процесів на становлення інформаційного громадянського суспільства в контексті забезпечення конституційних прав і свобод людини, включно з правом на поширення інформації, загрозами і викликами внаслідок застосування маніпулятивних технологій впливу на свідомість людини і суспільства та небезпеки руйнування основ світового правового порядку в умовах інформаційного протистояння і фейкагресії.

Попередні дослідження автора: «Право, громадянин, суспільство, держава в контексті глобальних інформаційних викликів» [4]; «Проблеми удосконалення механізмів забезпечення конституційного права на поширення інформації» [5]; «Невипадкові випадковості», що змінюють світ: від кібернетики до синергетики (технології, право, особа, суспільство в світлі сучасних інформаційних викликів) [6]; «Конституційне право на поширення інформації як умова формування інформаційного громадянського суспільства» [7]; «Конституційне регулювання інформаційних прав людини у світлі основоположних принципів Ради Європи» [8] та інші.

Відгукуючись на процеси і тенденції, котрі подекуди набувають загрозливих ознак, автор переконаний у необхідності поглиблення наукового супроводу та прикладного розв'язання багатьох назрілих проблем інформаційної доби. Попри розвинуту міжнародно-правову базу та національно-конституційне декларування чи навіть гарантування свободи слова і думки, вільного обігу інформації, що відображено практично у всіх демократичних країнах, а також доступність Інтернет-технологій, кожен день ставить все нові і нові проблеми, котрі вимагають розв'язання протиріч, що наростають.

Виклад основного матеріалу. «Хто збиратиме уламки цього світу?» – болісне, зі сльозами на очах, запитання від Ангели Меркель на Мюнхенській безпековій конференції 16 лютого 2019 року, адресоване не тільки нинішнім очільникам держав на усіх континентах. Воно, по суті, стосується кожного притомного, хто живе сьогодні на планеті і прагне залишити її своїм нащадкам придатною для комфортного мешкання і стабільного розвитку.

У пору «інформаційного комунізму», за визначенням Герберта Маршалла Маклюена [9], в епоху неймовірних комунікативних можливостей, блискавичного поширення інформації та перетворення людства внаслідок цього на «всесвітнє (глобальне) селище», мусимо, як не прикро, говорити про «духовну непритомність» цілих суспільств та тотальну «глухоту» правлячих на цьому історичному відрізку розвитку людства «еліт». (Взяти «у лапки» це означення змушують реальні дії політичних мастодонтів, котрі поводяться у світовому правовому просторі, наче слони, віслоки чи ведмеді у посудній крамниці). Вони нічого не бачать і нікого не чують, окрім себе, улюблених. А стратегія їхнього мислення обмежується прагненням бути переобраним на президентській посаді (це – за демократії) або й лишатися там довічно (за демократури). І «вірність принципам передвиборчої риторики» для них вище міжнародного права, глобальних світових проблем і викликів, екологічної і гуманітарної катастрофи, котрі невідворотно насуваються, тектонічних зсувів у геополітичній і загальнобезпековій сфері, страждань цілих суспільств і у недалекій перспективі величезних втрат для власних народів, рейтингів підтримки яких тут і тепер для таких правителів над усе.

«Брак розуму», попри, здавалося б, глобальний інтелектуальний стрибок, що озброїв людство небаченими досі технологіями інформаційної епохи, як застерігав лауреат Нобелівської премії Конрад Лоренц [10, с. 4–61], призвів до накопичення таких неприпустимих помилок, котрі несуть реальну загрозу знищення людської цивілізації. Це – перенаселення Землі та наростаюча агресія, спустошення ресурсів та природного життєвого простору, генетичне виродження та зниженість і втрата мотивуючих емоцій і почуттів, всезагальна гонитва наввипередки один з одним і з самим собою, втрата орієнтирів внаслідок розриву традицій через брак контактів між батьками і дітьми. І як інтегральна *стратегічна загроза – зомбувальний вплив засобів масової комунікації (ЗМК)* та безперервне зростання індокринованості людства. Підсумок засторог К. Лоренца: величезну загрозу людству несе термоядерна зброя, проте цю небезпеку легше подолати, аніж загрози, узагальнено названі вище.

Конфлікт людства і довкілля, що загрожує екологічною катастрофою планетарного масштабу, одними з перших дослідили кращі світові вчені (група Д. Форрестера – Д. Медоуза), об'єднані у «Римському клубі». Оприлюднений майже півстоліття тому (1972 р.) у засобах масової інформації цей колосальний труд, із застосуванням кращих на той час інформатизованих комп'ютерних систем, містив прогноз до 2100 року [11]. Доповідь «Межі зростання», котра витримала мільйонні накладки, враховує поведінку і дії людства на 70-і роки минулого століття і у разі збереження їх передбачає «екологічний колапс» у проміжку 2050–2070 років. На жаль, нині людство діє ще брутальніше щодо природи і невпинно котиться до прірви. Спинитися на краю безодні воно зможе лише завдяки новій поведінковій моделі, через нову інформацію і нові знання та об'єднавши зусилля.

Уся новітня історія людства і становлення міжнародної правової системи засвідчують аксіому: світ стає безпечним, коли в основі права – цінність особистості як творця і будівничого [12], а не володаря неймовірних статків і експлуататора природних, належних усім, багатств. І навпаки, гонитва за наживою та приниження людської гідності злиднями породжує руйнівні катаклізми із трагічними наслідками як у національних, так і в глобальних масштабах. Саме від цього застерігав і світлої пам'яті Стівен Хокінг, залишивши людству заповіт – позбутися егоїзму та берегти планету [13].

Головними загрозами руйнування світового правового порядку в наш час є рецидиви холодної війни та нехтування глобальними викликами, що постають перед людством, на догоду ефімерній «винятковості» та «націо-егоцентризму» лідерів із застарілим мисленням, які не усвідомили, що у світі глобалізованому, наскрізь «прошитому» інформаційними, економічними, соціальними, екологічними, міграційними, демографічними та безліччю інших залежностей, вижити можна тільки якщо об'єднати зусилля всіх держав, а не мурувати стіни і бар'єри та грати м'язами [6, с. 48–53].

Суспільство майбутнього, як його бачить Йошіта Масуда, матиме в основі масове виробництво когнітивної інформації і систематизованого знання, у ньому відбуватиметься поступовий перехід від домінування матеріального до синергійного виробництва і синергійного користування інформацією всіма громадянами та формування високоосвіченого гуманістичного суспільства комп'ютопі на основі інформаційних технологій і фундаментальних наукових досягнень [14]. Саме такі орієнтири закладені в ухваленому 24 листопада 2000 року Основному Законі Японії «Про формування Суспільства перспективних інформаційних і телекомунікаційних мереж» [15, с. 364–371]. Це – класичний приклад законодавчого оформлення інформаційного громадянського суспільства, де в основі – права, свободи, благополуччя, економічна і соціальна якість життя людей, а технології слугують інструментом досягнення цієї мети. Такі приклади вселяють сподівання, що не все ще втрачено, що людство (доки не пізно!) усвідомить загрози і виклики інформаційної доби і уникне самознищення, застосувавши право як рятівний круг.

Адже світ внаслідок глобальної недовіри і тотальної інформаційної війни розсипається на очах. З діючими «керманичами» він дійшов чи не межі правового розбалансування і нестабільності та фактично відкотився чи не до «точки неповертнення» у протистоянні «всіх проти всіх» і поза конкурентного домінування «сильних світу сього». І все ж людство має хоч якийсь уявлення, чого чекати від них та до якого рубежу загострення і поборювання здатні вони піти і де, можливо, усе ж зупиняться.

Перспектива ж з «новими обличчями» у світовій геополітиці, котра стала останнім часом світовим трендом, вселяє ще більше тривоги. Коли з політичної арени зійде,

скажімо, Ангела Меркель, котра була останніми тривожними роками ангелом-охоронцем об'єднаної Європи та чи не єдиною надією цілих народів, зрушених з рідних місць «стратегіями-руйнівниками» усталеного у повоєнні світопорядку, що після неї?.. Хто здатний достовірно спрогнозувати хоча б на завтра, не заглядаючи вже у подальшу перспективу, що чекає стару Європу, а з нею і весь світ? Особливо з огляду на післявиборчі реалії у Європарламенті та багатьох національних парламентах і урядах (недавні події у сусідній Молдові та у Грузії – тому промовистий знак).

Автор статті, як депутат українського національного парламенту кількох скликань, багаторічний член Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) з часу, коли Україна отримала статус ще «спеціально запрошеного гостя» (1994 р.) і з вересня 1995 року, уже коли стала повноправним членом Ради Європи (РЄ), тричі очолював Підкомітет з питань демографії Комітету ПАРЄ з питань міграції, біженців і демографії, стверджує: теза про так звані «європейські цінності» навіть у ті часи нерідко використовувалася чиновниками РЄ як прикриття подвійних-потрійних стандартів у проведенні протекціоністських рішень для «рівніших» з-поміж рівних членів РЄ, а процедурні механізми часом приховували оформлення кулурних домовленостей і змов. Особливо це виявилось у час руйнування колишньої Югославії, коли фігові листочки різного штибу гуманітарних реакцій на події і страждання населення приховували прагнення будь-що розчленувати цілісну країну. При цьому наступала «політична амнезія» щодо найважливішого принципу – визнання цілісного світу, що склався після Другої світової війни, і непорушності наявних кордонів, на яких базувалася Хельсинська Угода 1975 р. та засновувалася Організація Безпеки і Співробітництва в Європі (ОБСЄ). Чи не тоді було посилено вірус, котрий спричинив уже сьогодні рецидив такої ж «амнезії» щодо українських Криму і Донбасу і змусив ПАРЄ «амністувати» сусіда-грабіжника?.. Ганебне безпрецедентне потоптання основоположних принципів гуманізму і захисту прав і свобод людини! Воно приховує справжній зміст «підкилимності» у європейській політиці і завдає величезної шкоди не тільки Раді Європи, але й усій гуманітарно-правовій системі. Прикро, що це сталося у рік 70-річчя цієї досі авторитетної організації.

Напрацьовуючи норми Української Конституції, ухвалюючи її пам'ятної ночі 28 червня 1996 року, депутати Верховної Ради України (серед них і автор статті, на той час Голова парламентської фракції) активно узгоджували проблеми співвідношення і взаємодії української правової системи і принципів та норм Ради Європи як «головного розроблювача» європейського права в галузі прав людини [16, с. 10–13] і надалі активно працювали у ПАРЄ, її фракціях та комітетах [17].

Звісно, змінюється час, змінюються політики і політика, і те, що було канонічним, з часом трансформується і набуває нових якостей: неприйнятне раніше стає цілком допустимим, прийнятним, а згодом і правильним та новим каноном. Щоправда, чим можна виправдати зняття санкцій, ухвалених ПАРЄ щодо російського представництва в Асамблеї, які були зумовлені неприйнятними діями цієї країни саме з огляду на ганебне порушення міжнародного і європейського права, коли жодна позиція цих санкцій не виправлена по суті, не зрозуміло. І як цей прецедент позначиться на долі Ради Європи у майбутньому?.. Не хотілося б бути свідком ще однієї глибокої і небезпечної тріщини у правовій системі Європи та у фундаменті спільного європейського дому, який і так потребує «капітального ремонту» з особливим його підсиленням, який цементується непорушністю прав і свобод людини.

«Вікно дискурсу»(чи «Вікно Овертона» – за іменем Джозефа Овертона, автора концепції вікна дискурсу, який запропонував зручну модель суджень для публічного

обговорення та досягнення потрібної публічної підтримки внаслідок послідовного інформаційного впливу) [18] працює ефективно попри усю критику щодо «ненауковості» цієї концепції. Останні рішення ПАРЄ – аж ніяк не прикрі непорозуміння. Це вже наслідок системного і послідовного інформаційного «промовання мізків» депутатів, які, за правилами парламентської процедури РЄ, є самостійними у прийнятті рішень, голосують усвідомлено і не залежно від національних парламентів, за власним розумінням. Депутат більшою мірою зважає на колективну позицію тієї політичної групи (фракції), до складу якої входить. Важливо здійснити моніторинг з цього питання позиції політичних сил ПАРЄ, екстраполюючи їх на контакти з українськими партіями, щоб збагнути ефективність широко рекламованої українським політикумом «співпраці з європейськими демократичними силами».

Оскільки інформаційне взаємопроникнення має глобальний характер, так само глобальними є загрози щодо порушення права на поширення інформації та її захист від неправового доступу і використання на шкоду інтересам особи, суспільства, держави. Кожна країна зазнає дедалі більшого інформаційного впливу з боку інших країн, це зумовлює формування глобального інформаційного суспільства. Особлива роль у цьому процесі належить міжнародно-правовим актам, які визначають певні принципи і норми, котрих і Україна, й інші держави – суб'єкти міжнародного права – зобов'язані дотримуватися. Звісно, інтегруючись у світовий інформаційний простір, держава має прагнути бути активним суб'єктом, а не лише об'єктом зовнішнього впливу або й маніпулювання, домагатися паритетно-правових засад у цих відносинах, забезпечуючи при цьому активну національно-правову імплементацію міжнародно-правових стандартів у відповідне внутрішнє законодавство [3, с. 3].

Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства, що відбувся в грудні 2003 року на міждержавному рівні за участі лідерів 160 країн, підписанням двох стратегічних документів – «Декларації принципів» та «Плану дій», визначив напрями подальшого розвитку інформаційного суспільства на рівні держав, регіонів та на глобальному рівні. Це зумовило розробку національних стратегій розвитку інформаційного суспільства і активізацію роботи в цьому напрямку [2, с. 3]. Зокрема, в Україні було прийнято Основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007–2015 роки.

До цього важливого рубежу світова спільнота йшла багато десятиліть, зафіксувавши у прийнятій Організацією Об'єднаних Націй (ООН) 10 грудня 1948 року Загальній Декларації Прав Людини (ЗДПЛ) [19], «...визнання гідності...основою свободи, справедливості та загального миру...», а також акцентувавши, що «...зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей...». У ст. 19 ЗДПЛ наголошується: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і не залежно від державних кордонів». А ст. 12 визнає самоцінність приватності, яка полягає у праві людини на законний захист від «...безпідставного втручання у її особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність її житла, тайну кореспонденції або на її честь і репутацію...» [19, с. 5–6].

Принципи ЗДПЛ стосовно, зокрема, інформаційної сфери зафіксовано і розвинуто в основних міжнародно-правових актах Європи і світової спільноти. Зокрема, у Конвенції Ради Європи Про захист прав і основних свобод людини, прийнятій 4 листопада 1950 року, та в ухва-

лених у різні роки близько півтора десятка Протоколів до неї; Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права, ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року [20, с. 7–9]; Заключному Акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1 серпня 1975 року та у Підсумковому Документі Віденської Зустрічі 1986 року представників держав – учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі [20, с. 26–30].

З огляду на таку міцну правову опору виникає питання: чому ж стільки проблем нагромадило людство, забравши у хащі, де залишився крок до остаточного хаосу? Звісно, Україна не виняток у цій загальносвітовій проблемі. Маклюен правий, коли стверджує, що в «епохи увімкненої свідомості» людина весь час перебуває в полі експансивного тиску на неї засобів масової комунікації (ЗМК). Це спрощує для зацікавлених політичних сил процес маніпуляції суспільною свідомістю. Паралізуючи свідомість, телебачення призводить до загальної «духовної неприготовності» [9]. Хіба що варто додати, з огляду на сучасну технологічно ще більш досконалу і витончену систему впливу на свідомість із домінуванням Інтернету та конвергентних ЗМК, що знеособленим суспільством легко управляти за допомогою маніпулятивної пропаганди.

Україна має свою непросту історію, коли саме інформація об'єднувала(чи, навпаки, роз'єднувала) суспільство і призводила до серйозних катаклізмів, потрясінь та змін [7, с. 310–315]. Останні ж події, пов'язані з президентськими виборами та їхніми результатами, автор означає, як українську «політичну голобородьківщину», – за прізвиськом головного героя відомого в Україні телевізійного фільму, на екранні дії котрого й орієнтувалася значна частина виборців, віддаючи свій голос за актора, який блискуче зіграв цю роль, – вимагають особливо пильної уваги і аналізу. У цей політико-публіцистичний термін автор вкладає не обов'язково негативний підтекст. Це – суцільна противага скомпрометованій «політичній еліті». Значна частина суспільства таким чином демонструє жорстке несприйняття існуючої соціально-економічної ситуації і засвідчує всезагальне прагнення позитивних змін. Люди готові підтримати екранних, віртуальних «слуг народу», аби позбутися тих, хто реальною політикою робить їхнє життя нестерпним. Таким чином, і у цій ситуації бачимо вирішальний вплив поширюваної інформації, яка, з одного боку, змінює суспільну свідомість та моделює поведінку як окремих індивідумів, так і широких суспільних верств, а з іншого – веде (за Маклюеном) до «неприготовності духовності».

За свій вибір відповідати будуть самі українці. Проте і цей, і попередні наші уроки, як і світові тенденції загалом, вимагають конституційно-правового запобігання насиллю над свідомістю людини і суспільства, коли технології і пропагандистська маніпуляція інформацією призводять до серйозних потрясінь з непередбачуваними наслідками.

Висновки. Динамічні процеси і тенденції нинішньої доби, зумовлені інформатизацією та новітніми технологіями, багато в чому визначають суспільний розвиток. Досліджуючи ці явища, автор доходить висновку, що саме гуманістичне начало має бути в основі нового суспільства, яке присутньо має означатися, як громадянське інформаційне суспільство з пріоритетом прав і свобод людини над технологіями [6, с. 48–53; 7, с. 310–315].

За соціальною сутністю, права людини – це не що інше, як певним чином унормована можливість (свобода) [21, с. 17]. Людина, звісно, має право на помилки, так само має право на вибір справедливості у ставленні до неї, має й право бути ошуканою, особливо, коли цього сама й прагне... Проте правова держава зобов'язана убезпечити як особистість, так і суспільство загалом від свідомо спрямованої інформаційної руйнівної атаки. Адже «у загальних правовідносинах під час реалізації норм Кон-

ституції особливо наочно виявляється політичний характер обов'язків держави перед особою (зокрема, політичні обов'язки – заборона цензури; жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова; захист інформаційної безпеки тощо). Подібні політичні обов'язки держави перед особою перетворюються на юридичні обов'язки органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Закріплення в Конституції права на інформацію означає, що держава бере на себе обов'язок забезпечити це право, яке існує в загальних правовідносинах між державою і громадянином.

Особливою формою реалізації права на інформацію є застосування права. У цьому зв'язку визначальним є не декларативність, а реальний вплив громадської ініціативи на процеси у своїй країні, змістовність конституційно-правових приписів, орієнтованих на становлення інформаційного громадянського суспільства» [7, с. 313].

Артикулюючи переважно на зовнішній інформаційній експансії, що саме по собі є серйозною загрозою українській державності, суспільство якимось не помітило іншої, ще більш витонченої, а тому стократ небезпечнішої внутрішньої повзучої «перекомутації свідомості» інформаційним інструментарієм. Колосальний вплив олігархічних медіамонополій “step by step” підняв одних до вершин популярності, інших – «переможив на нуль». Післямай-

данна Україна на цей час, на жаль, ще більше розділена, ніж це було раніше. Є цілком реальною загроза втрати суверенітету і державної незалежності, якщо невідкладно не вжити заходів правового реагування на очевидні і приховані загрози і виклики.

Відповідні напрацювання давно існують, у тому числі законодавчі ініціативи автора статті. Йдеться і про конституційно-правові (зокрема, щодо зміни ст. 17 Конституції України та посилення ролі громадянського суспільства у захисті інформаційного суверенітету особи, суспільства, держави), і законодавчі (проекти Концепції національної інформаційної політики, законів щодо захисту професійної діяльності журналістів, створення справжньої, демократичної національно орієнтованої системи суспільного мовлення) тощо.

На міжнародно-правовому рівні настав час напрацювання нової глобальної інформаційної стратегії, яка б закріпила позитивні зміни після інформаційного саміту 2003 р. і відреагувала на нові загрози і виклики, виробила процедури стратегічного інформаційного партнерства, накреслила шляхи узгодженого демократичного реагування на фейкагресію, кіберзлочинність, по суті напрацювавши своєрідний план інформаційної «декретинізації» людства для запобігання його остаточної деградації і занепаду людської цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Популярна юридична енциклопедія/ Кол. авт. : В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. / Заг. ред. І.С. Чиж, голова редакційної колегії. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.
2. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чиж. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 384 с.
3. Інформаційне законодавство України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чиж. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 232 с.
4. Іван Чиж. Право, громадянин, суспільство, держава в контексті глобальних інформаційних викликів. Київ : Віче. № 18 (351), 2013. С. 28–32.
5. Проблеми удосконалення механізмів забезпечення конституційного права на поширення інформації. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. URL: www.pap.in.ua. № 5, 2017. С. 75–78.
6. Іван Чиж. «Невипадкові випадковості», що змінюють світ: від кібернетики до синергетики (технології, право, особа, суспільство в світлі сучасних інформаційних викликів). *Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica* (Republica Moldova), № 2 (30), 2018. С. 48–53.
7. І.С. Чиж. Конституційне право на поширення інформації як умова формування інформаційного громадянського суспільства. *Альманах права. Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри*. Випуск 9. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 310–315.
8. Конституційне регулювання інформаційних прав людини у світлі основоположних принципів Ради Європи. *VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS*. № 3 (volume1), 2018. С. 191–195.
9. Г.М. Маклюен. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. Пер. с англ. В. Николаева ; Загл. ст. М. Вавилова. М; Жуковский: КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. 464 с. (Приложение к серии «Публикации Центра Фундаментальной Социологии»).
10. Лоренц К. Обратная сторона зеркала: пер. с нем. / К. Лоренц. Москва : Республика, 1998. С. 4–61.
11. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложное положение человечества» / Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, И. Рэндерс, В.В. Ш. Беренс. Москва : Изд-во Моск. Ун-та. 1991. 207 с.
12. Ющик О. Цінність особистості в праві: методологічні питання критеріїв виміру. *Альманах права*. 2017. Випуск 8. С. 13–15.
13. URL: <https://lifter.com.ua/3301/Stiven-Hoking-v-gase-Nastalo-samoe-opasnoe-vremya-dlya-nashey-planeti>.
14. Masuda Y. Information Society as Postindustrial Society / Wash., 1983. 171 p.
15. Інформаційне законодавство : Збірник законодавчих актів : У 6 т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чиж. Т. 4. Інформаційне законодавство країн Європи і Азії. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 384 с.
16. Дженіс М., Кей Р, Бредл і Є. Європейське право в галузі прав людини (практика і коментар): Пер. з англ. Москва. 1997. С. 10–13.
17. Чиж І.С. Україна в Раді Європи. *Наукове видання*. Київ : Парламентське видавництво, 2001. 384 с.
18. Вікно Овертона. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікно_Овертона.
19. Загальна декларація прав людини, прийнята Резолюцією 217 А(III) Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
20. Інформаційне законодавство : Збірник законодавчих актів : У 6 т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чиж. Т. 5. Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2005. 328 с.
21. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П.М. Рабінович. Харків : Право. 1997. 64 с.